

О.В. Яковлева,

Національний університет “Острозька академія”,

м. Остроз

ВИРАЖЕННЯ ЛЮДИНИ У МОВЛЕННІ

Мовні одиниці, які характеризують людину, емоційно-оцінно визначають її внутрішні та зовнішні якості, дії, стани і т. п. за будь-якою ознакою, формують значний пласт лексики в системі будь-якої мови. Їх багатоаспектне вивчення дає можливість інтерпретувати семантичну структуру та національно-культурну специфіку засобів оцінки характеру, зовнішнього вигляду та поведінки людини. У статті були прослідковані характерні ознаки людини через призму сполучуваності лексем.

Language units, which characterize a person, emotionally and in the way of evaluation define his or her internal and external qualities, as well as actions, conditions, etc. by any feature, form a considerable vocabulary layer in the system of any language. Learning most of their aspects allows interpreting the semantic structure, national and cultural specifics of character evaluation, person's appearance and behavior. Typical characteristics of a person through the prism of lexemes connection took place in the article.

Актуальність. Сучасна лінгвістична теорія, головними принципами якої стали функціоналізм, когнітивізм та антропоцентризм, виходить з розуміння мови як культурного коду нації, засобу трансляції соціально значимого та духовно-ціннісного досвіду носіїв мови, як вербалізованої форми етнічної свідомості, що відображає національно-культурні особливості світогляду та світорозуміння. Особливої актуальності набуває вивчення процесів та механізмів номінації людини (первинної та вторинної), так як образна номінація поряд з прямою є відображенням світогляду, колективних переваг та індивідуальної манери мовної особистості.

Мета статті через сполучуваність лексем прослідкувати характерні ознаки людини, особливості її мовлення.

Завдання статті полягає у дослідженні особливостей мовлення людини за предметно-понятійною та аксіологічно-оцінною спрямованістю ознак на основі літературних та публіцистичних джерел.

Вираження людини у мовленні можна вивчати у двох напрямках:

а) як характеризується людина іншими, що знаходить відображення у сполучуваності лексем *Mensch, Person, Frau, Junge, Kind* та ін. з іншими лексемами (прикметниками, іменниками, дієсловами);

б) самовираження людини як мовної особистості, що передбачає

виявлення типу мовної особистості на основі аналізу мовних засобів, які вживає людина у мовленні.

Мовні одиниці, які характеризують людину, емоціонально-оцінно визначають її внутрішні та зовнішні якості, дії, стани і т. п. за будь-якою ознакою, формують значний пласт лексики в системі будь-якої мови. Їх багатоглядне вивчення дає можливість інтерпретувати семантичну структуру та національно-культурну специфіку засобів оцінки характеру, зовнішнього вигляду та поведінки людини.

Семантичний простір мови являє собою континіум, а лексичне значення не має чітких границь. Усвідомлення цього факту спонукало лінгвістичний загал висунути ідею комплексного опису лексичних множин, пов'язаних загальним змістом. Результат – теорія поля вийшла на перший план багатьох досліджень.

Предметом дослідження в теорії поля є угруповання мовних одиниць, поєднаних на основі спільності значення (семантичний принцип – “лексико-семантичне поле”) або спільності виконуваних ними функцій (функціональний принцип – “функціонально-семантичне поле”), а також на основі комбінації цих двох ознак (функціонально-семантичний принцип – “лексико-граматичне поле”).

Отже, характерні ознаки людини, її особливості фіксуються у мові та можуть бути прослідковані у сполучуваності лексем. У дослідженні ми виділяємо наступні характеристики людини:

1. Предметно-понятійна спрямованість ознак:

– Ознаки, які притаманні людині як такій, що характеризують її як істоту, відмінну від інших, насамперед від тварин (ознаки реалізуються через сполучуваність іменника з прикметником):

- *der denkende, gestaltende, schöpferische, geniale Mensch;*
- *ein kluger Mann;*
- *ein freundlicher, vornehmer Herr;*
- *stattliche, kluge, liebende Frau;*
- *aufgeweckter, anständiger, ehrlicher Kerl;*
- *begabtes Kind.*

“*Ein anständiger Kerl!*“, sagte der Kleinere, “*aber von Autos hat er keinen Schimmer.*“ [3, с. 20]

“*Haben Sie schon die Zeitung gelesen?*“ *die Apfelbäckchen der stattlichen Dame* *glühten.* [3, с. 27]

– Ознаки, що вказують на зовнішність (поєднання іменника з прикметником): *großer, dicker, dünner Mensch; gut aussehender, alter Mann; attraktive Frau; kleiner, hübscher Junge.*

“*Dabei sieht er noch wie fabrikneu aus!*“, meinte der *kleine Junge* *fachmännisch.* “*Wenn ich groß bin, kauf ich mir genau denselben!*” [3, с. 20].

“*Laßt den alten Mann in Frieden!*“ meinte der *schöne Theodor* [2, с. 91].

In unserem Abteil saß ein älterer, aber gut aussehender Herr [3, с. 10].

– Ознаки, що позначають фізичний стан: *gesunder, kranker, schwerfälliger, unbeholfener, lebhafter Mensch, schwacher Greis, verhutzelte Alte*.

Dann die Gratiskur in Pystian. Dabei war der Junge gar nicht krank [3, с. 28].

Die verhutzelte Alte legte ihre abgearbeiteten Hände, an denen sie sieben Erfolge ihres Sohnes hergezählt hatte, in den Schloß und lächelte [3, с. 28].

– Ознаки, що вказують на емоційний стан: *empfindlicher, ruhiger, gleichgültiger, fröhlicher, glücklicher Mensch*.

Der glückliche Mann machte die Herrschaften miteinander bekannt. Händedrucke wurden getauscht [3, с. 165].

Einer der Passagiere war ein junges, fröhliches Mädchen [3, с. 153].

– Ознаки, що визначають характер: *ausgeglicener, talentierter, gutmütiger, egoistischer Mensch, freundlicher Herr, forscher, ehrlicher Kerl, faules Geschöpf, gutmutige Alte*.

“Ein reizender Mensch“, sagte der Direktor, der vom Lift zurückgekehrt war. “Außerordentlich sympatisch. Und er spielt seine Rolle gar nicht ungeschickt. Ich bin gespannt, was er zu den siamesischen Katzen sagen wird!” [3, с. 58]

“Ein so talentierter Mensch findet kaine Anstellung! Mann sollte doch tatsächlich...” [3, с. 29]

2. Аксіологічно-оцінна спрямованість ознак:

Аксіологічна оцінка передбачає виявлення позитивних чи негативних ознак.

– Позитивна/негативна оцінка виражається вживанням прикметників з відповідною семантикою:

*lieber Mensch;
anständiger Herr;
liebenswerter Junge;
höflicher Mensch;
verlässiger Partner;*

} позитивна оцінка

*undankbares Geschöpf;
unangenehme Frau;
unaufrichtiger Herr;
verfluchter Kerl
treuloser Freund.*

} негативна оцінка

Ich erzähle euch die Lebensgeschichte Johnnys nur, weil der unaufrichtige Herr, dessen Kinderbuch ich gestern abend in der Gaststube las, behauptet, die Kinder wären in einem fort findel un wüßten vor lauter Wonne nicht, wo ihnen der Kopf steht. [2, с. 18]

“Ja, der Martin Thaler, der war früher mein Primus. Und ein ganz verfluchter Kerl war er außerdem. Wir haben manches miteinander ausgefressen.” [2, с. 88]

Таку ж функцію виконують субстантивовані словосполучення:

<i>sie ist ein Mensch mit Initiative</i>	}	позитивна оцінка
<i>ein Mensch von leichter Auffassungsgabe</i>		
<i>ein Mensch mit sicherem Auftreten</i>		
<i>dieser Mensch macht einen guten Eindruck</i>		
<i>ein Mann der Tat</i>	}	негативна оцінка
<i>Mensch ohne feste Grundsätze</i>		
<i>Mensch ohne Lebensart</i>		

Elfriede, eine junge Kunsthistorikerin, hatte Robert mitgeteilt, daß sie nur den Mann mit festen Grundsätzen heiraten werde. [3, с. 12]

Як ми бачимо, у цих словосполученнях наявна позитивна/негативна оцінка, але можливим є перехід від позитивної до негативної оцінки, чи навпаки. В цьому випадку перемикачами з однієї оцінки на іншу є антонімічні пари прикметників *mit/ohne*; прикметників *leicht/schwer*; займенників *ein/kein* і т. п.

Позитивна чи негативна оцінка може бути виражена не тільки сполученням лексеми Mensch з прикметниками чи іменниками, але й з дієсловами:

<i>einen Menschen lieben;</i>	}	позитивна оцінка
<i>schätzen;</i>		
<i>verachten;</i>	}	негативна оцінка
<i>fürchten;</i>		
<i>einem Menschen helfen;</i>	}	позитивна оцінка
<i>glauben;</i>		
<i>misstrauen</i> – негативна оцінка.		

Zur Erinnerung: Frank Löffler ist der Bursche, dem ich nie trauen werde [4].

auf diesen Menschen kann man sich nicht verlassen – у цьому випадку перемикачем є заперечна частка *nicht*, наявність якої надає виразу негативної оцінки, а відсутність – позитивної.

Ще однією особливістю лексем на позначення людини (Mensch, Mann, Frau та ін.) є те, що вони у відповідному контексті втрачають своє нейтральне номінативне значення та набувають оцінного. Наприклад *Mensch* у своєму першому значенні *людина* – номінує людину, а у другому: 2. (salopp) /als burschikose Anrede, oft auch in Ausrufen des Staunens, der Bewunderung, des Erschreckens o.Ä./: *Mensch, war das eine Hitze!*; *Mensch, Willi, wie findest du das?*; *Mensch, das ist ja großartig!*; *Mensch Meier!* [1; 539] – є грубим звертанням, яке використовується у вигуках та емоційному мовленні. Це явище не є поодиноким. У словниковій дефініції, що міститься у стилістичному словнику до слова *Kind*, ми знаходимо четверте значення слова: 4./ *vertrauliche Anrede*/: *mein liebes Kind!*; *Kinder, lasst uns weitergehen!*; *also Kinder!*; *aber Kinder!*; [1; 457], яке також функціонує в мові як звертання та судячи по сполучуваності ми можемо трактувати його

як позитивне, частково пестливе: *mein liebes Kind*, нейтральне: *also Kinder!* та звертання що містить загрозу: *aber Kinder!*

Так іменник *Mann* у словосполученні *mein lieber Mann*; *Herr* у виразі *sehr geehrter Herr Mayer*; *Frau* у сполученні з прикметником *gnädige Frau*; *Fraulein* – *junge Fraulein* і т. д. – можуть виражати звертання у відповідній ситуації. А вирази *Junge, Junge!*; *Mann, Mann, Mann!*; *Kinder, Kinder!* – вигуки, що виражають подив, обурення і т.п.

“*Jawohl*”, *meldete der schöne Theodor*. “*Es ist alles in Ordnung, Herr Direktor*.” [3, с. 90]

“*Darf ich auch einmal etwas sagen, gnädige Frau?*“ *fragte der junge Mann bescheiden* [3, с. 72]

“*Schade. Dann war dein ganzer Fleiß vergeblich? Oh, du armes Kind!*“ [3, с. 136]

“*Das ist ein Tag*“, *sagte er dann*, “*um den Verstand zu verlieren. Sehr geehrter Herr, machen Sie, bitte, keine Witze mit mir. Jetzt wird’s ernst.*“ [3, с. 75]

Зустрічаються випадки, коли іменник, що може номінувати людину вже у своєму значенні (окремо, без поєднання з прикметниками, чи іншими частинами мови, що містять позитивну/негативну сему) містить певну оцінку: *Herr* 1. b) *gebildeter, gepflegter Mann*: *ein feiner, vornehmer Herr*; *ein Herr im Smoking*; *ein Herr in den besten Jahren*. Цей приклад вдало ілюструє нашу тезу. В своєму першому значенні цей іменник вживається як шаноблива номінація чоловіка, а в другому вже містить сему освідченності та доглянутості.

Крім того, лексеми-номінації людини можуть взаємозамінюватись: *wir haben drei Jungen* (Söhne); *seine Frau hat einen Jungen bekommen*; *wir haben ein Mädchen* (eine Tochter) *bekommen*; *er ist Vater von drei Mädchen*. Тут ми маємо приклади іншого функціонування та варіацій номінування особи за допомогою слів *Junge* у значенні *син* та *Mädchen* у значенні *дочка*.

Отже, ми можемо зробити висновок, що маючи мову у своєму арсеналі, людина може використовувати її у різних цілях. Мова може бути як страшною та дієвою зброєю, так і прекрасним засобом примирення, може виражати вдячність, але вражати своєю грубістю, мова може говорити про кохання, але і спричиняти страшний образ. Досліджуючи вираження людини у мовленні, ми побачили, що будь-яка номінація людини може мати як позитивне, так і негативне забарвлення відповідно до тих лексем з якими вона вживається. Ці лексеми можуть бути різноманітними: прикметниками з позитивною чи негативною семою, іменниками, іменниками у поєднанні з іншими частинами мови, прийменниками та ін. Ми також побачили, що деякі номінації можуть мігрувати з одного поля в інше, та мати вже у своєму початковому значенні певну оцінну сему.

Література

1. Duden 2 Band 2, Das Stilwörterbuch. – Mannheim, 2001.
2. E. Kästner das fliegende Klassenzimmer. – Zürich: Atrium Verlag, 1996. – 175 s.
3. E. Kästner Drei Männer im Schnee. – Bonn: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1998. – 234 s.
4. <http://www.spiegel.de>